

ת"ח ואשה (ד) ודין אשה קודם לדין איש. עיין באחרונים דוקא לאיש פשוט, אבל לתלמיד חכם הוא קודם^ט, רק אלמנה קודמת לתלמיד חכם, ע"ש.

(ה) ונוהגת וכו' בזכרים וכו'. כבר כתבנו [לעיל מצוה רל"ד אות ד, ה' ד] דנראה לענ"ד דגם אם קיבלו עליהם נשים לדון דין מורה, גם כן מחייבים להשוות הצעלי דינים ושאר ענינים, דלא לטמוס הטענות. ונראה לי גם כן דכן גם מצוה גס כן על זה, דהוא ענף מהדינים, והוא ג"כ לר"ך לשפוט בצדק דאם לא כן יאל המשפט מעוקל, אך דין ההקדמת ושאר ענינים לא שייך צנן נח, וזה פשוט.

מצוה רלו, שלא לרגל

(א) [א] שנמנענו מן הרכילות וכו', בפירוש וכו'. עיין ר"מ פ"ו מדעות ה"ז ובתלמוד וכסף משנה שם. ומה שכתב כאן ה"ד כי המשנה חבירו נפני שונאו, נש"ס צנח בתרא קס"ד ע"ז מנואר חכם, לעולם אל יספר אדם בשנאו של חבירו, אך הר"מ כאן ה"ד כתב, דדוקא נפני שונאו, ועיין בכסף משנה שם. >ועליון הרמב"ם שלי שם כתבנו וז"ל, עיין צנח בתרא קס"ד ע"ז דלא משמע כן. ונראה דאפילו שלא נפני שונאו אסור לספר, עיין צנח בתרא שם. שוב הראו לי צנחן אברהם סי' קנ"ו [סק"נ] שהעיר צה. ואחר כך נדפס ספר חסידים עם פירוט צרית עולם וכתב [נכ"י ס"ד], דלפני רבי היו אנשים רבים ואי

משבח חבירו בפני שונאו

אפשר שלא ימלא שם אדם שהוא שונא לר' יהודה חייטא, ע"ש^ט — קומץ מנחה. ואם נתאמרו באפי תלמא, עיין ר"מ כאן ה"ל ה' ובכסף משנה שם. (ב) חייביה רב נחמן וכו'. דעת הר"מ פ"ח מחובל ומזיק ה"א דאם מפר ומת גובין מיורשיו דלינא הוא, ועיין בחושן משפט סי' שפ"ח ס"ז מצדא דעוה מנדולי הראשונים דלון גובין מיורשיו דקנסא הוא, רק צעמד צדין גובין מיורשיו. ודוקא אם לא נשא ונתן ידו רק הראה, אבל אם נשא ונתן ידו כולי עלמא מודים דחייבים היורשים לשלם דהוי מוזיק צדיים, ע"ש נש"ך סי' ה"ל [ס"ק י"ד], והר"ב המחבר לא ביאר דעמו. ומנואר בר"מ שם מהש"ס דצנח קמא ה' ע"א ומנואר גס בשו"ע שם, דמוטר לר"ך לשלם מן העידימ^ט.

חוב יורשי מו בחשולו

יתום ריבו אלמנה, כלומר שבדינים נצטוינו לזרו יותר מבידין אחרים. וכן אמרו זכרונם לברכה שדין תלמיד חכם קודם לדין עם הארץ, (ד) ודין אשה קודם לדין איש, לפי שבושת האשה מרובה^ט, וכל זה שאמרנו בכלל בצדק תשפוט הוא. וענינים אלו עם יתר פרטי המצוה, במקומות מפורזים בתלמוד, ומהן הרבה בסנהדרין ושבועות.

(ה) ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שהן חייבין לדון ולא הנקבות. ואולם גם הנקבות חייבות במה שאמרנו שהוא בכלל מצוה זו, והוא לדון החבר לכף זכות.

מצוה רלו

שלא לרגל

(א) שנמנענו מן הרכילות, שנאמר [ויקרא י"ט, ט"ז] לא תלך רכיל. והענין הוא שאם נשמע אדם מדבר רע בחבירו, שלא נלך אליו ונספר לו פלוני מדבר כך כך וכו', אלא אם כן תהיה כונתנו לסילוק הנוזקין ולהשבית ריב. ואמרו זכרונם לברכה בפירוש רכיל, רך לזה וקשה לזה. דבר אחר, לא תהא כרוכל, מטעין דברים והולך.

אונס מו

(ג) [ג] אפילו אנסוהו וכו'. עיין צ"י נח"מ סי' ה"ל ס"ז ובהגהות רמ"א שם שהצ"ח דדוקא אונס נפשות או הכאה או יסורים הוי אונס, אבל אונס ממון לא הוי אונס. ומה שכתב הרב המחבר וכן כתב הר"מ, בר"מ אינו מנואר דלונס ממון נקרא אונס, וכתב השו"ך [שם ס"ק כ"ב] דנוקסא אחרת היה לו בר"מ, ע"ש.

(ד) [ד] ואם נשא ונתן ביד וכו'. כן הוא דעת הר"מ שם ה"ל ז' וד' נדעת הר"י [צנח קמא מ"ג ע"א מדפי הר"י], ועיין ראש"ד שם ה"ד ששיטות הרבה גאוניס דפטור אם אנסוהו על ממון חבירו אף אם נשא ונתן יד,

משרשי המצוה, כי השם חפץ בטובת הבריות אשר ברא, וצונו בזה כדי להיות שלום בינינו, כי הרכילות סיבה לריב ומצה. פרטי המצוה ורוב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה על הרכילות ועל לשון הרע שותפו, יתבארו במקומות מהתלמוד ובמדרשות בפיוור. ובפירוש אמרו [ערכין ט"ו ע"ב] בלשון הרע, שממית האומרו והמקבלו והנאמר עליו, והמקבלו יותר מכולך. והזהירו הרבה עליו, עד שאמרו [ב"מ נ"ט ע"ב] דרך משל, מאן דאית זקיפא ברוקתיה: לא לימא ליה זקוף בינתאי. ואמרו [ערכין ט"ז ע"א] כי בכלל אבק לשון הרע הוא המשבח חבירו בפני שונאו^ט, שנאמר [משלי כ"ז, י"ד] מברך רעהו וגו'. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ורגל על לשונו עובר על לאו, והוא כעובר על מצות מלך, ואין בו מלקות לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להלקות מלבד רצועה של עגל ושל פרות. ואף על פי שאין בלאו הזה מלקות לפי שאין בו מעשה, פעמים שיש בו אפילו חיוב מיתה, כידוע בדין מוסר. וזה הדין התיירו חכמים לעשות אפילו בחוצה לארץ לתיקון העולם, מוטב ימות איש אחד ולא יזיק ויאבד לרבים גופם או אפילו ממונם. ואכתוב לך בני מעט ממה שיש בגמרא בענין זה, ואם תזכה לדעת, תראה הכל במקומו. גרסינן בפרק הגזול בתרא [ב"ק קט"ז ע"ב] ההוא גברא דאחוי כריא דחיטי דבי ריש גלותאי, (ב) חייביה רב נחמן לשלומי, וטעמא משום דינא דגרמי. ודוקא שהראה מעצמו אבל מתוך האונס פטור, וכדתניא [שם קי"ז ע"א] ישראל שאנסוהו גוים והראה ממון חבירו פטור. ופירשו מורינו^ט (זכרונם לברכה) דלא סוף דבר אנסוהו בגופו, אלא (ג) אפילו אנסוהו בממון, שיקחו לו ממון אם לא יראה ממון חבירו, והראהו פטור, דכל מראה על ידי אונס פטור, ואינו חייב במראה מעצמו, וכן כתב הרב רבי אברהם בר רבי דוד זכרונם לברכה^ט.

(ד) ואם נשא ונתן ביד חייב, ואפילו על ידי אונס נפשות. ואם תאמר אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, יש לומר מי אמרינן ליה ימות ולא יתן, יתן וישלם קאמרינן ליה ולא יציל עצמו בממון חבירו, ואפילו בנדרף שהיה בורח מפני^ט רודף ושבר כלים חייב^ט, ואע"פ שלא שברן בכוונה אלא בלא כוונה ובשעה שהיה בורח

ט. כמיש ביבמות קי ע"א.

רלו. רמג. קדושים לאו י"ט. רמב"ם ל"ח ש"א. הלכות דעות פ"ז הל' א' — 1. סמ"ג לארין ס' סמ"ק קכ"ד. א. כמיש בספרא כאן פרק ד' פסי ה', והוא אזהרה לכביד שלא יהא רך לזה וקשה לזה. וכיה בכתובות מ"ו ע"א. ב. והוא ברמב"ם כאן הי"ג, והכטי"מ לא תראה מקומו. וכ"כ חמניא אויח סוף סי' קנ"ו. והסמ"ג כאן כתב ועוד אמרו וכו' והמקבלו נעש יותר מן האומר. ועיין בשבת נ"ו ע"ב. ברוב הדפוסים ליתא "והאמר עליו והמקבלו". ג. רש"י גרס "בדיותקה". ד. פי, מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו או לנב ביתו תלה לי דג זה, שכל שם תלייה גנאי הוא לו. מיהו צ"ב דברי רבנו, דהתם לאו משום רכילות אתני עלת, אלא משום אונסא דברים שמעטרו בכך כדמוכח התם בסוגיא. ה. שזה גורם לו שיספר בגנותו (רמב"ם כאן ה"ד). ועיין מניח אות א. ו. הראה לבית המלך שיטלו כריא דחיטי דריש גלותא. ז. כמיש בב"ק קי"ז ע"ב. ח. הרשב"א בתשובות סי' תתקפ"ו. והשו"ך סי' שפ"ח ס"ק כ"ב כתב שהוא הרמב"ן, כנראה משום שנקיט שמחבר ספר החינוך הוא הרא"ה שהיה תלמיד הרמב"ן, ולמה שהוכיחו לסתור הנחה זו, [ראה מבוא] אייך אין הכרח שהכוונה היא לרמב"ן אלא לרשב"א וכניל. ט. מובא בסמ"ק ב"ק קי"ז ע"ב. ברוב הדפוסים י"ב כתב הרמב"ם, עיין מניח אות ג', וט"ס הוא. י. דהציל עצמו בממון חבירו (רש"י שם). יא. ברוב הדפוסים ליתא "מפני — בורח". יב. כמיש בב"ק קי"ז ע"ב ובסנהדרין ע"ד ע"א.

(ו) כן כתב בח"י רעק"א בשו"ע סי' ט"ו ס"ב בשם הב"ח. (א) ובספרו פתח עינים ב"ב שם הראה שכן כתב הרמב"ם בפירושו לאבות סוף פ"א. וכ"כ יד רמ"ה ב"ב קס"ד ע"ב. ועיין עבודת המלך ה"ל דעות שם.

יעוין נמגיד משנה שס. ובש"ך סי' שפ"ח [ס"ק כ"ד] דעמו כדעת הרמב"ד והגאונים, דפטור מחמת האונס אף דנשא ונתן ביד.

התראה

(ה) והיכא דהראה מעצמו בלא טענת אונס חייב מיתה וכו' ועל ידי התראה. עיין נמגיד משנה פ"ח מחובל

ומזיק ה"י שכתב גבי עובדא דרב שילא בערכות ג"ח ע"א, או דהמרה זו או שלא היה פנאי להמרות זו. וזממנה למלך [שם] כתב, דוקא אחר נרץ להמרות זו, אבל הנמסר גופיה או הנרדף אינו נרץ להמרות זו בהרדוף או במוסר, על כן לא היה נרץ רב שילא להמרות זו, עיי"ש.

קבלה דר"מ בתוס'

(ו) והנה הרוצה למסור יש לו דין רודף דמותר כל אחד להרגו, כמבואר בר"מ שם ה"י ובראשונים ובשו"ע חו"מ סי' שפ"ח ס"י, א"כ יש לומר דאם מסר מרצונו אינו חייב לשלם כמו רודף אחר חצירו ושבר כלים אפילו כלים של אחרים או כלים של נרדף דפטור מתשלומין מחמת קיס ליה נדרשה מנייה כי הוא מופקר לכל, א"כ במוסר נמי פטור מלשלם. ונאמנה משמע בר"מ [שם ה"א] ובשו"ע [שם ס"ב] דחייב לשלם, וז"ע כיון דהוי רודף למה יתחייב לשלם, מאי שנא מרודף דפטור. וז"ע קתא, דנראה דאינו חייב רק במקום דאינו חייב מיתה, עיי"ש כמה דינים דאינו חייב מיתה ומ"מ חייב לשלם, עיי"ש.

מוחזק למסור

(ז) ולמי שהוא מוחזק למסור, כן דעת הר"מ שם ה"א, ועיין בשו"ע שם סט"ו שהציא דעת הרמ"א דדוקא על ידי גרמא שרי ולא בדיק, עיי"ש ובש"ך [ס"ק ס"ה - ס"ו].

אבייט חסור

(ח) ואסור לאבד ממון מוסר. עיין שו"ע חו"מ שם ס"ג, והבאנו לעיל [מנחה רכ"ט אות ג'] דיש דעות דלעזמו יכול ליקח, עיי"ש, ובש"ך [שם סקס"ב] בשם תוס' [עבודה זרה כ"ו ע"ב ד"ה איני דנסמפקו אי מחזיין לו אבדמו, ועיי"ש בשם הגהות אש"י [נבא מניעא פרק שני סי' כ"ט ברא"ש] דאבדמו אסור להחזיר לו אף דאסור לאבד ממנו, עיי"ש. וכן מוסר פסול לעדות. ולענין

לעדות ולשחיטה

שחטת מוסר, ותפילין ומזוזות שכתבו מוסר, עיין באו"ח [סי' ל"ט ס"א] ובי"ד [סי' ז' ס"ע]. ועד דאף דאסור לאבד ממנו, מ"מ על ידי גרמא שרי, ולמסור ממנו אסור, עיי"ש [בש"ך] בחריבות, ואין כאלו מקומו.

קבל ע"ע התראה

(ט) והנה הרב המחבר כתב בכוונת הר"מ שם ה"י, דמוסר נרץ שיקבל עליו המראה, וז"ע דקודם מעשה כיון דיש לו דין רודף ונרדף כתב הר"מ פ"א מרומח ה"י דמחזיין אורו ואע"פ שלא קיבל עליו המראה הרי זה נהרג עיי"ש, א"כ כאלו נמי למה יטעך שיקבל עליו המראה.

כשהמוסר קט

וד"ע, דנראה לי פשוט דאף קטן ג"כ נהרג כמו רודף, דמבואר בסנהדרין [ע"ב ע"ג] דאף רודף קטן נימין להצילו בנפשו, ועיי"ש בש"ס הטעם דקסבר הא"י טעם דרודף אינו נרץ המראה. א"כ לפי דעת הר"מ וכמו שכתב הרב המחבר אפשר דאין קטן נהרג, כיון דנרץ שיקבל עליו המראה, אף מ"מ נראה לי דקודם מעשה אין נרץ כלל [שיקבל עליו המראה], א"כ גם קטן יכולים להרגו אם ירצה למסור, אף בתשלומין כדל"ה אינו חייב כמו קטן שהזיק או שגנב שפטור, כן נראה לי פשוט.

מצוה רלו,

שלא לעמוד על דם רעים

(א) [א] שלא נמנע וכו'. ואם אינו מצילו עובר ג"כ חוץ הלאו הזה משום עשה והשטותו לו וגו' [דברים כ"ב, ב'] זו אבדת גופו [ב"ק פ"א ע"ב א']. אף לשכור להצילו מבואר בסנהדרין ע"ג ע"א דלא נפקא מוהשטותו, רק מלא תעמוד, עיי"ש. ואפשר כיון דהמורה גילתה דמחייב אף למיטרע ולאגורי מלאו הזה, א"כ הדר עובר נעשה ג"כ, דמהעשה ענמו לא ידעיין זה, אבל השמא דנפקא לן מפסוק זה עובר ג"כ נעשה חוץ הלאו אף צמיטרע ואגוריה. אבל עכ"פ להציל נעפשו בלא מיטרע ואגורי ודאי עובדים אף נעשה, וז"ע על הר"מ פ"א מרומח ה"י שכתב דינים אלו, מנין לטובע בנהר, וכמו ואם לא הציל עובר בלאו דלא תעמוד, ונבט"ו כתב הרואה רודף אחר חצירו ויכול להציל ולא הציל, עובר בלאו הזה וגם נעשה וקפומה

להנצל, וכל שכן נשא ונתן ביד שחייב בתשלומין. ואם לאחר שהראה מתוך האונס נשא ונתן ביד, משעה שהראה רואין את הדבר כאילו נשרף ושוב אינו מתחייב עליו משום נשא ונתן, ומשום שהראה נמי אינו חייב, כיון שהראה מתוך האונס כדכתיבנא. והכי אמרינן התם [שם] ההוא גברא דאחוי המרא דרב מרי ורב פנחס בני דרב פפא, פירוש מתוך האונס, אמרי ליה דרי ואמטיי, דרא ואמטי, ואסיקנא דכיון דאוקמינהו עילויה מיקלא קליא" ושוב אינו מתחייב עליו.

(ה) והיכא דהראה מעצמו בלא טענת אונס חייב מיתה ותשלומין^{טו}, דגרסינן התם [שם] ההוא גברא דהוה בעי דנחויטו^{טז} בי תבנא דחבריה, אתא לקמיה דרב, אמר ליה רב לא תעביד הכי, כלומר התרה בו, לא הוה צאית, הוה יתיב רב כהנא קמיה דרב, קם רב כהנא שמטיה לקועיה^{טז}, כלומר הרגו. והכי מוכח הא דאמר ליה רב לרב כהנא, האידינא מלכותא דפרסאי היא וקפדי אשפיכות דמים. ואמרינן נמי בגמרא [שם ק"ט ע"א] גבי מאי דבעיא לן ממון מוסר אם מותר לאבדו, ומהדרינן לא יהא ממונו חמור מגופו, אלמא דגופו מותר לאבדו.

מיהו דוקא בשעת מעשה ועל ידי התראה, וכמעשה דרב כהנא, ואינו צריך שיקבל עליו התראה כשאר חייבי מיתות^{טז}. ומי שמוחזק למסור, נראה שהוא כמותרה ועומד, ומותר להורגו בכל שעה.

ודעת הרמב"ם זכרונו לברכה [חובל ומזיק פ"ח הל"י - י"א] שכתב בדין מוסר כך הוא, כיון שאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו ואפילו ממון קל, הרי זה התיר עצמו למיתה, ומתרין בו ואומרינן לו אל תמסור, אם העיז פניו ואמר לא כי אלא

אמסור, מצוה להורגו וכל הקודם להורגו זכה. עשה המוסר אשר זמם ומוסר, יראה לי שאסור להורגו, אלא אם כן הוחזק למסור הרי זה יהרג שמא ימסור אחרים, עד כאן לשון הרב. הצריך התראה למי שאינו מוחזק למסור, ושיקבל התראה^{טז}, (ו) ולמי שהוא מוחזק למסור נראה מתוך דבריו שאינו צריך התראה.

ואין המוסר יכול לומר בשביל שפלוני מיצר לי אני מוסרו ביד גוים, שאין זה פוטרו מעונשו^{יז}. אבל המיצר לציבור, מותר לציבור למוסרו ביד גוים, וכן כתב הרמב"ם זכרונו לברכה [שם]. (ז) ואסור לאבד ממון מוסר, משום רשע יכין וצדיק ילבשיא, כדאסיקנא בפרק הגוזל [שם].

מצוה רלו

שלא לעמוד על דם רעים

(א) שלא נמנע מלהציל נפש מישראל כשנראהו בסכנת המיתה והאבדה ויהיה לנו יכולת להצילו בשום צד, שנאמר [ויקרא י"ט, ט"ז] לא תעמוד על דם רעך. ואמרינן בסנהדרין [ע"ג ע"א] תניא, מנין לרואה את חברו שטובע בנהר או חיה גוררתו

יג. שא וחולק עמו לבית המלך. יד. פי, מיד דאוקמינהו על היין עיי' אונס כאילו נשרף. טו. בדפוסי המניח ליתא יתשלומין, ועיין מניח אותו. טז. אחוי, לחרואתו. יז. שבר מפרקתו. יח. ורבינו למד כן ממעשה דרב כהנא, דהחוי גברא לא קיבל עליו התראה וגם ר"כ לא התרה בו למיתה כלל [מנחת יצחק]. יט. עיין מניח אותו ט'. כ. עיין גיטין ז' ע"א. כא. איוב כ"ז, י"ז. כלומר דילמא חוי ליה ברא מעליא. רלז. רמז. קדושים לאו כ'. רמב"ם ל"ח רצ"ז. הלכות רוצח פ"א ה"ד. סמ"ג לארין קס"ה. סמ"ג ע"ח. טור חור"מ סי' תכ"ז.

ד) וכ"ה בחינוך שלפנינו חייב מיתה ותשלומין, וראה בהערה ט"ו שם. ה) בהגהות חלקת יואב על המנ"ח העיר שכבר הקשה כן הפני" ב"ק קי"ז ע"ב ד"ה ותיב, ועיי"ש מש"כ ליישב. וראה עוד בחי' ר' מאיר שמחה ב"ק שם, אחיעזר ח"א סי' י"ח אות ב', מנחת יצחק כאן אות י"א ובית יעקב חו"מ סי' שפ"ח. ו) בשו"ת ריב"ש סי' רל"ח הבין ברעת הרמב"ם שרק הנרדף א"צ להתרות שהוא

בהול, אבל ב"ד צריכים להתרות בו. ועיין טור וב"י חו"מ סי' תכ"ה מש"כ ברעת הרמב"ם, וראה מנחת יצחק כאן אות י"ז. א) וכ"ה בספרי דברים פי' רכ"ג ח"ל, והשבותו לו, אף את עצמו אתה משיב לו. ב) אולם בשו"ע הרב חו"מ הל' נזקי גוף סי' ח' סובר דליכא עשה. אך מחי' המיחסים להר"ן סנהדרין שם משמע כרכינו. ועיין מרחשת ח"א סי' מ"ג.

מנחת קדושים, מצוה רלו, שלא לעמוד על דם רעים חינוך רלג

מאמר עמו
דעת

אח כפה [שם כ"ה, י"ג], ומאי טעמא לא ביאר כאן דעובר בעשה חוץ הלאו משום אצידת גופו, ועיין תוס' סנהדרין ע"ג ע"א ד"ה תלמוד לומר.

[ב] גראא ללאורה, דאם אחד מאבד עצמו לדעת ויכול אחד להצילו, אפשר דאינו מוזהר על הלאו, לא מיבעיא דעל העשה

והשבותו לרבות אצידת גופו ודאי אינו מלווה, כי העשה והשבת אצידת אינה נוהגת בממון באצידת מדעת כמבואר בשו"ע חו"מ סי' רס"א ס"ד, אלא אף על הלאו הזה אינו מוזהר, דמקשה הש"ס בסנהדרין שם למה לי הלאו על עובד בנהר הא מוהשבותו לו נפקא ליה לרבות אצידת גופו, הא יכול לומר דנפקא מינה במאבד עצמו לדעת דאינו מלווה על אצידת גופו, כמו דאינו מלווה על אצידת ממנו מדעת, א"כ על כן כתבה התורה הלאו הזה, אלא על כרחק דגם בלאו הזה אינו מוזהר ומלווה, כן נראה לי ברור.

ועיין בתוס' שם ד"ה להצילו, שהקשו למה לי הפסוק לא תעמוד וגו' הא נפקא ליה מרובח דיתן להצילו בנפשו, ועי"ש שפירשו דאי מרובח לא הו' אלא עשה כתבה התורה דיעבור בלאו, ונראה דאף דאין לוקין מ"מ כתבה התורה לאו במקום עשה, וללאורה ז"ע, מאי מקשה [הגמרא] למה לי לא תעמוד וגו' והא מוהשבותו נפקא, הא איצטרך לעבור עליו בלא תעשה דאי מהמם אינו רק עשה, אך כיון דהתורה ריבחה דזה הוא בכלל השבת אצידת א"כ כמו גבי אצידת ממון עובר ג"כ על לא תוכל להחטול [שם כ"ב, ג'], וריבחה התורה דגם על אצידת גופו עוברים ג"כ בלאו זה ללא תוכל וגו'.

והתם לאין [אף אפסר], כיון דאין לוקין לא מוקמינן בלאו יתיירי, ואפשר דהש"ס משני טפי עדיף להפילו למיטרט ולמיגר, וז"ע, ובעזרת השי"ת עוד חזון למועד — קומץ מנחה.

(ב) ג] מיטרט ואגיר וכו'. עיין ברא"ש [סנהדרין פ"ט ס' ב'] ובעבור חו"מ סי' תכ"ו דאם יש להצילו ממון צריך לשלם להצילו, והמחבר בשו"ע השמיטו ועיין סמ"ע [סק"א].

[ד] וצ"ע עוד בסק"מ משנה שם הי"ד שמיצא בשם הגהות מיימוניות, דמחוייב להכניס עצמו בספק סכנה להציל חברו, ועי"ש שכתב משום דהאחר ודאי והוא ספק. והמחבר בחו"מ השמיטו, ועי"ש בסמ"ע [סק"ב] כיון שהפוסקים הר"ף והר"מ והרא"ש לא הביאו זה, על כן השמיטו המחבר ג"כ.

ולד"ד גוף דין הגהות מיימוניות ז"ע, כיון דהוא רק לאו ואינו עושה מעשה כלל בעצבת הלאו למה יתחייב להכניס עצמו בספק סכנה, והלא וחי בהם כתיב [ויקרא י"ח, ה'], ופיקות נפש דוהה הכל, אפילו ספק

הבניס עמו
בספק סכנה

או ליסטים באים עליו שהוא חייב להצילו בנפשו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך. ולא מיבעיא אצוליה בנפשיה דמחייב, (ב) אלא מיטרט ואגיר"א נמי אגירי חייב.

(ג) ועוד כללו זכרונם לברכה באזהרה זו שלא לכבוש עדות, כדי שלא יאבד חברו ממנו. וכן הוא בספרא, מנין שאם נודע לו עדות שאינו רשאי לשותק עליה, שנאמר לא תעמוד על דם רעך. ומנין שאם ראיתי טובע בנהר וכו'. (ד) ומנין לרודף אחר חברו להורגו שאתה חייב להצילו בנפשו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך וגו'.

שורש מצוה זו ידוע, כי כמו שיציל האחד את חברו כן חברו יציל אותו, ויתיישב העולם בכך, והאל חפץ בישובו כי לשבת יצרה. וכבר נתבאר דיני מצוה זו במסכת סנהדרין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ונמנע מלהציל ויש יכולת בידו, עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, דקיימא לן אין לוקין עליו.

א. לשכור אחרים להצילו. ועיין מניח אות א. ב. כאן פרק די פסי חו. ג. כיה בדפ"ר ובסת"מ לפי כתיב. ובדפוס המניח "ירעהו", ברוב הדפוסים "יראהו", ובספרא "יראתו". ד. של הרודף, כי ניתן ליהרג בכל אדם כדי להצילו מן העבירה החייב, שמוטב שימות ואל יעבור העבירה. והגרי"א שם מחק תיבת "בנפשו". ה. ישעיה מ"ה, י"ח. ו. בסנהדרין סי' ע"ב ועוד.

פיקות נפש. ואי משום פיקות נפש דלידך, זה דוקא בעושה מעשה כמבואר בראשונים [תוס' יומא פ"ב ע"א ד"ה מה רא"ש כתובות ג' ע"ב ר"ן פסקים כ"ה ע"ב] דימסור עצמו ולא יהרוג לחברו משום מאי חויה, אבל אם רוצים להפילו על חברו אין צריך למסור עצמו, דלדרכה דילמא דמא דדידה סומק טפי, א"כ הוא הדין בסקפ סכנה ג"כ אין צריך למסור עצמו היכי דלא עבד מעשה. ועיין ביו"ד סי' קנ"ז ס"א [גרמ"א], וז"ע. אך באמת דין זה מציא [הגהות מיימוניות] בשם הירושלמי צריכין אנו לקבל באימה. ומ"מ למעשה ז"ע דין זה, ונראה לי דעל כן השמיטוהו הראשונים ללא צפירה להו כו'.

(ג) [ה] ועוד כללו וכו'. וכן הוא בספרא וכו'. הר"מ ז"ל אינו מציא כאן [בהל' רולת] דאם אינו מעיד שעובר בלאו זה, וגם לא בהל' עדות. ונראה לי דדוקא שני עדים עוברים בלאו זה, אבל עד אחד, אף דאפשר דלא ישבע מ"מ אינו עובר כמבואר ב"ק נ"ו ע"א דכונש עדותו אינו חייב רק דיני שמים, ומקשה הש"ס שם דלאורימא הוא דואם לא יגיד וגו' [שם ה', א'], ומתוך דמייירי בעד אחד דאינו חייב מדלאורימא, נראה דאף משום הלאו הזה אינו עובר, וזה פשוט [וע"ע להלן אות ו'].

(ד) ומנין לרודף וכו'. עיין בסנהדרין ע"ג ע"א, מבואר בש"ס דרודף למדין מהיקושא, עיין שם. אך כיון דליפנין מהיקושא א"כ עוברים ג"כ בלאו זה, ואפשר דגם כן בעשה דאצידת גופו, ועיין רודף א"ה נאריך במקומו [מנחה ס"ר]. וכן נח

בדאי אינו מוזהר על לאו זה ואינו חייב להציל חברו, ואי"ה צדין רודף נאריך. [ו] ונראה דבעד אחד או קרובים או פסולים אם קיבלו עליהם הבעלי דין ואינם רוצים להגיד עוברים בלאו זה ללא תעמוד, אף דבלאו דאם לא יגיד וגו' עונוו אין עוברים, עיין ר"ן בשבועות [ט"ו ע"ב מדפי הר"ף ד"ה ממני והסן] והוצא בקצות החושן סי' [כ"ח סק"ג], מ"מ בלאו זה עובר דכל היכי דיכול להציל חברו ולא הציל עובר. ובאמת כבר השגתי [לעיל מנחה ק"ב] גם על הקצות החושן, דנראה לי דגם בלאו דולא יגיד ג"כ עובר, (והר"ב) [והר"ן] לא כתב רק דאינו חייב קרבן שבעה, אבל הלאו דולא יגיד אינו מלי בקרבן עיין תוס' ב"ק פרק הכונס נ"ו ע"א ד"ה פשיטא, דאי לאו הכי א"כ יש הרבה דברים דאין חייבים העדים קרבן שבעה, כגון קרקעות ושטרות כמו שכתב בר"מ פ"ט משבועות ה"ג, א"כ לא יעברו בלאם לא יגיד, אלא דאין זה מלי בזה, עיין לעיל [שם]. אבל הלאו הזה בודאי עוברים בכל ענין היכי דיכול להציל ממון חברו, כן נראה לענ"ד פשוט.

כוכב עדותו

להציל הרודף

גו

ע"א ועדים
ספ"ל

א. כיוון בזה להמרישא סנהדרין שם. ועיין העמק שאלה שאלתא ל"ח אות א'.
ז. כיה בתוס' ב"מ ס"א ע"א ד"ה לעבור, דהיא דאין מלקות לא מוקמינן בלאוי יתיירי.
ח. ברמב"ם דפוס קושטא רס"ט שם ה"ט, ומשם ברמב"ם מהדורת אל המקורות ופרנקל.
ט. ועמד על כך גם להלן מצוה רצ"ו אות ל"ב ובקומץ מנחה שם. ובהגהות הרזו"ו לייטער ציין לספר איסור והיתר כלל ג"ט דין ל"ח שאכן כתב כרבינו שאין להכניס עצמו לספק סכנה עבור חברו, וכן פסקו הגמ"א ומשנ"ב סי' שכ"ט סק"ט. ואף שרבינו להלן מצוה תכ"ה הביא דין זה בגוים שצרו על עיריות ישראל, שמצוה על כל ישראל להצילם אף דהוי ספק סכנה, יש לחלק ששם מייירי בארץ ישראל ומדין מלחמת מצוה. ועיין שו"ת חות יאיר סי' קמ"ו (בסופו) ויד אליהו (מלוולין) סי' מ"ב ועוד רבים מן האחרונים שהאריכו בזה. ובשו"ע הרב חו"מ הל' נזיק גוף ונפש סי' ז' הביא ב' דעות, ומשו"ה כתב דספק נפשות להקל. וע"ע באור שמח פ"ו מרצח ה"ח, ובספרו משך חכמה פרשת שמות ד', י"ט, עה"פ לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך.

א. הגרי"פ פירא העיר שהרמב"ם הזכיר דין זה בשה"מ כאן שהם מקור דברי החינוך כו'. ועיין בפתחי תשובה חו"מ סי' כ"ח סק"א ובשער המשפט שם.
בא. וכן כתב המעיין החכמה על תרי"ג מצוות כאן. ובפתח דבר לשה"מ להרמב"ם להגרי"א ה"ר (עמ' י"ב) מביא שכן מבואר בסמ"ג ל"ח קס"ד.

שנת
שנים

מצוה רלח, שלא לשנוא אחים

(א) [א] שלא לשנוא וכו', אבל בשנאת הרשעים אין בו איסור

אלא מצוה לשנאותם. נר"מ פ"ז מדעות אינו מטאכר

זה רק צפ"ג מרומם ה"ד, והוא מש"ס דפסחים ק"ג ע"ב. מ"מ ל"ע על

הש"ס גופיה, מנגן דלס ראהו עובר עברה

יהיה מותר לשנאותו בלב, אפסר דוקא

דיודיע לו שהוא שונא אותו, דכלא עברה

אסור לשנוא בכל ענין מחמת וואהבת וגו'

[ויקרא י"ט, י"ח], וכן לא תקום שלא

לנעוץ עמו, אבל אם ראהו עובר עברה

מנוה לשנאותו, אבל מנגן דיכול לשנאותו

בלב בלבד. ומפסוק זה שמצא הרב המחבר

לא משמע שיהיה מותר לשנאותו בלב, כי

בקרא [מהלים קל"ט, כ"א] מטאכר ונתקוממין

אתקוטט, אבל לא בלבד.

וגם לכאורה ל"ע על הרב המחבר אשר

צדיק לקרא דמצא מיניה הש"ס דילן

ראה דמנוה לשנאותו שנאמר יראת ה' שנאת

רע וגו' מקרא דמשלי [ח', י"ג], ועל הש"ס

דילן לא קשה אמאי לא הביאו ראהו מקרא זה

דמהלים, דנאמת מקרא זה אינו מוכח רק

דמנוה לשנוא שונאי ה', היינו הרשעים

שאינם מלאמינים צדיקרי הדת והם נקראים

שונאי ה' כמבואר ברמב"ן על הסורה פרשת

ואתחנן [דברים ז', ט']. אבל בגמ' מיירי

דמלאמינים צדיקרי הדת כמבואר נר"מ שם,

אם כן אינם בכלל שונאי ה', על כן מצא

מקרא דמשלי יראת ה' וגו', דהיינו ששונאים

הרע, אבל על הרב המחבר דצדיק הקרא

דמצא הש"ס ומצא קרא מהלים אשר אין ראהו משם כמו שביארנו, וז"ע קלמ"א.

מצוה רלט, מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה

(א) [א] להוכיח וכו', שבתחילת התוכחה וכו'. היינו דצדדים שצין

אדם למקום צדק הוא, אבל דצדדים שצין

אדם לחבירו אין מכלימין אותו, עיין דצדדי

הרב המחבר לקמן מנוה ר"מ, ור"מ פ"ז

מדעות ה"ח.

(ב) [ב] קרוב החוטא להכות את

המוכיח וכו'. עיין בהגהות

המשנה למנן [על ספר החינוך] שעמד צד,

דנלשון הר"מ כלן ה"ז מטאכר דמייד להוכיחו

עד שיכהו הסוטא. ועיין בסמ"ג [כלן]

שפמה על הר"מ דהוא פלוגתא בערכין ט"ז

ע"ב, ורבי יוסף אמר עד נזיפה והוא פסק

כרז נגד רבי יוסף, ועיין כסף משנה מה

שמייך על זה. ועיין לחם משנה והגהות

מימוניות [אות ה'] דהמדרש מנחמא

[פורע אות ט'] מסייע להר"מ ז"ל.

(ג) [ג] שמא יעמוד עליו ויהרגנו.

דבר זה פשוט, דאין לך דבר

העומד בפני פיקוח נפש. רק יש סוגרים,

דלס יודע שלא יהרגנו יש להוכיחו.

(ד) עיין בהגהות מימוניות שם [אות ג']

ובאור"ח סי' תר"ח [ס"ב]

ובאחרונים, דלס אין הדבר מפורש בתורה כגון

תוספת יום הכיפורים, מוטב שלא להוכיחם

ויהיו שוגגין וכו', עי"ש במג"א [סק"ב].

ודברים אלו ל"ע רב, ואי"ה אשנה פרק זה.

מצוה רלח

שלא לשנוא אחים

(א) שלא לשנוא שנאת הלב אחד מישראל,

שנאמר [ויקרא י"ט, י"ז] לא תשנא את אחיך בלבבך.

ולשון ספרא, לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב.

וכמו כן בערכין [ט"ז ע"ב] בשנאה שבלב הכתוב

מדבר. אבל כשיראה לו שנאה וידוע שהוא שונאו

אינו עובר על זה הלאו, אמנם הוא עובר על לא

תקום ולא תטור, ועובר כמו כן על עשה, שנאמר

[שם, שם י"ח] ואהבת לרעך כמוך. ומכל מקום

שנאת הלב היא קשה מכל השנאה הגלויה, ועליה

תזהיר התורה ביותר.

שורש המצוה ידוע, כי שנאת הלב גורמת רעות

גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו

ואיש ברעהו, והוא סיבה לכל המסירות הנעשות

בין אנשים, והיא המדה הפחותה והנמאסת תכלית

המיאוס בעיני כל בעל שכל.

פרטי המצוה ורובי האזהרות שהזהירונו

זכרונם לברכה עליה, שלא להרגיל נפשנו במדה

רעה זו, מבוארים בתלמוד בפיזור ובמדרשות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ועובר עליה וקבע שנאה בלבו לאחד מכל ישראל הכשרים, עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. אבל בשנאת

הרשעים אין בו איסור, אלא מצוה לשנאותם אחר שנוכיח אותם על חטאם הרבה פעמים ולא רצו לחזור בהן, שנאמר

[תהילים קל"ט, כ"א] הלא משנאיך יי אשנא ובתקוממך אתקוטט.

מצוה רלט

מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה

(א) להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר [ויקרא י"ט,

י"ז] הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא, מניין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים ולא חזר, שאתה

חייב לחזור ולהוכיח, תלמוד לומר הוכח תוכיח. ועוד אמרו זכרונם לברכה בגמרא [ב"מ ל"א ע"א] הוכח תוכיח, אפילו מאה

פעמים.

ואמרו שם בספרא, יכול מוכיחו ופניו משתנות, תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. וזה מלמד שבתחילת התוכחה שראוי

לאדם להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת, כדי שלא יתבייש. ואין ספק שאם לא חזר בו בכך, שמכלימין אותו החוטא

ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שיחזור למוטב.

משרשי המצוה, לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסותרים, יתנצל לפניו ויקבל

התנצלותו וישלם עמו, ואם לא יוכיחנו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי עשה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים [שמאל

ב' י"ג, כ"ב] ולא דבר אבשלום עם אמנון וגו'. וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ערכין ט"ז ע"ב] שחיוב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחייב המוכיח להרבות

תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה (ב) קרוב החוטא להכות את המוכיח, ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה [שם] גם כן שאם

יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא, מתוך גודל רשע החוטא, או שהוא איש אלם ורשע ביותר ומתירא

ממנו (ג) שלא יעמוד עליו ויהרגנו, שאינו חייב במצוה זו באיש כזה. וזהו אומרם זכרונם לברכה [יבמות ס"ה ע"ב] כשם

רלח. רמה. קדושים לאו כ"א. רמב"ם לית ש"ב. הלכות דעות פ"ו ה"ה. סמ"ג לארין ה' סמ"ק י"ז. א. כאן פרק ד' פיס' ח'. ב. מצוה רמ"א. ג. מצוה רמ"ב. ד. מצוה רמ"ג. ה. עיין מניח כאן.

רלט. ריח. קדושים נשה ד'. רמב"ם עשין ר"ה. הלכות דעות פ"ו הל' ו'—פ'. סמ"ג עשין י"א. סמ"ק ק"ב. א. כאן פרק ד' פיס' ח'. ב. רבינו מייירי בעבירות שבין אדם למקום. עיין מניח אות א'.

ג. טעם זה לא יספיק אלא לדברים שבינו לבין חבירו, אבל לא בדברים שבין אדם למקום, אבל גם שם הטעם פשוט, ודעת לנכון נקל [הגהות צבא רב]. ד. "וישלישם כציל". ה. משלי ג', י"ז.

ו. בהגהות המש"ס כתב וז"ל, עיין בהר"מ. ר"ל, דהרמב"ם כאן ח"ו כתב עד שיכהו החוטא, ורבינו כתב עד שיחא קרוב החוטא להכות את המוכיח. ועיין מניח כאן. ועיין ביאור הלכה סי' תרי"ח

בהג"ה סי' ד"ה עד שיכנו, שהביא דברי רבינו ללמוד דאף למייד עד שיכנו, הכוונה עד שיחא קרוב להכאה, עיי"ש. ועיין מנחת יצחק כאן. ז. בדפוס מניח "שמא". ח. משמע מדברי רבינו

(א) וראה בסמ"ק כאן שכתב, אפי' הכי אסור לשנאותו בלב ולהראות לו פנים יפות

אלא יראה לו שנאתו.

(ב) כפי' באר יהודה על ספר חסידים במ"ע התלוים בלב פ"א אות ד' מישב לפי משי"כ

המלבי"ם כאן דיש הבדל בין אויב לשונא, שהאויב איבתו גלויה, והשונא שנאתו

נעלמת. וא"כ ל"ק קושיית רבינו דכיון דכתיב חמור שונאך, על כרחך מיירי בשנאה

בדברים שבין

אדם לחבירו

שיעור החיוב

דבר שאינו

מפורש בתורה

תלמוד דרב
לגר חושב

(ד) [ה] שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול וכו'. עין צ"מ ל"א ע"א דאפילו תלמיד לרב חייב להוכיח, וצ"מ כן לא הביא זה. ועיין במשנה למלך כ"א ה"ז שמבואר צ"מ פ"ה מתלמוד תורה ה"ט. ועיין סנהדרין ע"ה ע"א דאין חיוב להוכיח גר מושב, ועי"ג נרש"י ד"ה ואם, דעמיך כתיב וגר מושב אינו בכלל רעהו, מ"מ להודות לו על דבר איסור אסור, עי"ג גבי נעמן דלמך לו לך שלום.

לא ועשה
עובדי עבירה

[ו] ונראה לי דחיוב התוכחה היא, דחון מעשה זו עוד מחייב אלא מעשה דלא תעמוד על דם רעך ויקרא י"ט, ט"ז], דלא גרע מוטוב נהר דעובר על לא תעמוד, וגם והשגתו [דברים כ"ב, צ' לרבות אצדית גופו. על אמת כמה וכמה דאס יכול להלילו מן העבירה, דהוא אצדית נפשו וגופו רחמנא ליגלן, בודאי חייב להחזירו למוטוב ולהלילו].

[ז] ולכאורה אס אוכל נצלות להכעיס ומחלל שנת ועויד עבודה זרה, שמבואר גבי אצדית ובשאר דוכתא דאינו בכלל אחיו, עיין במס' ע"ז [כ"ו ע"ב], אפשר דאין חייב להוכיחו גם כן דאינו בכלל רעהו. אך מ"מ נראה לי דאס ספק אכלו דאפשר דיקבל ממנו חייב להוכיחו דיחזור למוטוב ויהיה בכלל אס, כן נראה לי, ועיין בע"ז פרק אין מעמידן סס.

מצוה רמ,

שלא להלבין פני אדם מישראל

(א) [א] שלא לבייש וכו', אבל בדברי שמים וכו' מותר להכלימו וכו'. כן הוא דעת הר"מ פ"ו

דברי שמים

יקראו רבותינו זכרונם לברכה^א מלבין פני חבריו ברבים, והלאו הבא על זה הוא מה שכתוב [ויקרא י"ט, י"ז] הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא^ב, מנין שאם הוכחתו אפילו ארבע או חמש פעמים חזור והוכח, שנאמר הוכח תוכיח, יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. שורש המצוה ידוע, לפי שהבושת צער גדול לבריות, אין גדול ממנו, ועל כן מצענו האל מלצער בריותיו כל כך, כי אפשר לתוכחה ביחוד ולא יתבייש החוטא כל כך.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה^ג שלא בכל הדברים הוזהרנו בכך אלא בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר מן התוכחה שבסתר מצוה^ד להכלימו ברבים ולפרסם חטאו ולבזותו ולקללו עד שיחזור למוטב, כדרך שעשו הנביאים לישראל.

ומה שאמרו זכרונם לברכה [ברכות מ"ג ע"ב] על דרך אזהרה^ה בענין זה, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים, מנא לן, מתמר שלא רצתה להלבין פני חמיה לאמר בפרסום שממנו היא הרה, ולולי שמצאה הערבון והודיעו הדבר ברמז היתה נידונת בשריפה ולא תלבין פניו. ושאר פרטי המצוה, במקומות מהתלמוד בפניזור ובמדרשות. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה והלבין פני חבריו ברבים במזיד, שלא מחמת עבירה על הענין שאמרנו, עבר על מצות מלך, אבל אינו לוקה לפי שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להפרע מעוברי רצונו.

מצוה רמא
שלא לנקום

מדעות ה"ם, ונלחם משנה מקשה על זה. ומה שכמע הרב המחבר מותר להכלימו, הוא לאו דוקא, אלא חייב להכלימו^א, וכן נראה מדברי הר"מ כ"ן. ונראה לי דמה שחילק הר"מ והרב המחבר בדברים שבין אדם לחבירו דאסור להכלימו, ובין דברים שבין אדם למקום צריך הוא דמכלימין, היינו דוקא אס איש חוטא לחבירו אין לחבירו לביישו, דמוטב שימחול על החטא כמבואר שם בדברי הר"מ, אבל אס אדם רואה שחבירו חוטא לאנשים אחרים, נראה דמותר ג"כ להכלימו אס אינו חוזר, כי הנביאים עליהם השלום הוכיחו צפרהסא גם על עבירות שבין אדם לחבירו, וספרי הנביאים מלאים מזה^ב. אלא הצעל דבר צעמנו אסור להכלימו ומוטב שימחול, אבל אס חוטא לאחרים נראה צריך לענ"ד דמותר ג"כ להכלימו אס אינו מקבל צלעה, והש"ס ישים חלקנו ממקבלי תוכחה^ג.

דברים שב
אדם לחביו

שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע, לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח. ומכל מקום יש להתיישב לכל בעל נפש ולהשגיח הרבה בענינים אלה, ולחשוב ולראות אם יהיה תועלת בדבריו אל החוטא שיוכיחנו, ויבטח בשם כי הוא יעזרנו בהלחמו עם שונאיו, ואל ירך לבבו ולא יירא, כי יי שומר את כל אוהביו וכל הרשעים ישמיד^ד, ואם ישוב החוטא מחטאו יהיה לו בזה שכר גדול. ומי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מיחה, הוא נתפש על חטאו, וזה דבר ברור מדברי רבותינו^ה גם מן הכתוב^ו.

ועוד אמרו זכרונם לברכה [ב"מ ל"א ע"א] (ד) שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול, אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב. ויתר פרטי מצוה זו נתבארו במקומות מפוזרים בתלמוד. ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא הוכיח בענין שאמרנו, ביטל עשה, ועוד שהוא מכת הרשעים שעושים כן.

דברי סופר

>ואני מסופק אס עובר עבירה מדברי סופרים מה שציו למקום צריך הוא אס רשאי להכלימו, לבייש חבירו הוא לאו צקוס ועשה, ונקוס ועשה לא העמידו דנביהס צמקוס איסור תורה אלא צמקומות המבוארים, עיין במס' יצמות פרק האשה רבה [ג' ע"ב ד"ה וליגמר], וי"ע ק"ת — קומץ מנחה.

מצוה רמא, שלא לנקום

(א) [א] שלא לנקום. עיין ר"מ פ"ו ציערו מדעות ה"ו. וציומא כ"ג

ע"א [מבואר] דיוקא צממון עובר על לאו הזה^א, אבל על צערא דגופיה אינו עובר על לאו זה ועל לאו דלא חטור, והוא רק ממדת

ציערו

מצוה רמ

שלא להלבין פני אדם מישראל

(א) שלא לבייש אחד מישראל, וזה העוון

יקראו רבותינו זכרונם לברכה^א מלבין פני חבריו ברבים, והלאו הבא על זה הוא מה שכתוב [ויקרא י"ט, י"ז] הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא^ב, מנין שאם הוכחתו אפילו ארבע או חמש פעמים חזור והוכח, שנאמר הוכח תוכיח, יכול אפילו פניו משתנות, תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. שורש המצוה ידוע, לפי שהבושת צער גדול לבריות, אין גדול ממנו, ועל כן מצענו האל מלצער בריותיו כל כך, כי אפשר לתוכחה ביחוד ולא יתבייש החוטא כל כך.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה^ג שלא בכל הדברים הוזהרנו בכך אלא בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר מן התוכחה שבסתר מצוה^ד להכלימו ברבים ולפרסם חטאו ולבזותו ולקללו עד שיחזור למוטב, כדרך שעשו הנביאים לישראל.

ומה שאמרו זכרונם לברכה [ברכות מ"ג ע"ב] על דרך אזהרה^ה בענין זה, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים, מנא לן, מתמר שלא רצתה להלבין פני חמיה לאמר בפרסום שממנו היא הרה, ולולי שמצאה הערבון והודיעו הדבר ברמז היתה נידונת בשריפה ולא תלבין פניו. ושאר פרטי המצוה, במקומות מהתלמוד בפניזור ובמדרשות. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה והלבין פני חבריו ברבים במזיד, שלא מחמת עבירה על הענין שאמרנו, עבר על מצות מלך, אבל אינו לוקה לפי שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להפרע מעוברי רצונו.

מצוה רמא
שלא לנקום

(א) שלא לנקום, כלומר שנמנענו מלקחת נקמה מישראל. והענין הוא כגון ישראל שהרע או ציער לחבירו באחד מכל

שאפילו פעם אחת אינו חייב להוכיח כשהחוטא רשע ויודע שאין דבריו נשמעים, וגם מבואר שאין חילוק בין יחיד לרבים בזה, ודלא כנימוקי יוסף סוף פ"ו ביבמות שפסק בוותיה הרמ"א בס"י תרי"ח ס"יב. ט. תהלים קמ"ח, כ. י. כ"מ"ש בשבת נ"ה ע"א, כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, עי"ש. יא. דכתיב ח' במשפט יבא עם זקני עמו ושירו וישעיה ג', י"ד], אס שרים חטאו זקנים מה חטאו, אלא אימא על הזקנים שלא מיחו בשרים [שבת נ"ה ע"א]. רמ. רמז קדושים לאו כ"ב. רמב"ם ל"ח ש"ג. הלכות דעות פ"ו ח"ח. סמ"ג לארין ו'. סמ"ק קכ"ו. א. אבות פיג מ"א, ב"מ נ"ח ע"ב. ב. כאן פרק ד' פ"ס ח'. ג. כ"ה ברמב"ם כאן ח"ח, והוא מיומא פ"ו ע"ב, מפרסמין את החטופין מפני חילול השם. ועיין שבועות לו ע"ב [מנחת יצחק]. ד. ברוב הדפוסים "מותרי". ועיין מניח כאן. ה. מבואר מדברי רבינו דזהו מפרטי האיסור ודלא כמארי סוטה י' ע"ב שכי דהוי רשות עי"ש. וכדברי רבינו מבואר בשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' ס"י קמ"א. ו. עיין בסוטה י' ע"ב, ובתרגום ירושלמי וינתן בן עזריאל בבראשית ל"ח, כ"ה. רמא. רמז. קדושים לאו כ"ב. רמב"ם ל"ח ש"ד. הלכות דעות פ"ו ח"ז. סמ"ג לארין י"א. סמ"ק ק"ל.

- (א) בחינוך שלפנינו הגירסא היא "מצוה להכלימו".
- (ב) בשו"ת שער אפרים ס"י ס"ה פשיטא ליה דתוכחות הנביאים היו רק בדברים שב"א למקום.
- (ג) בסמ"ק ס"י ט' מבואר שמי שאינו מקבל תוכחה עובר בלאו דוערפכם לא חקשו עוד.
- (א) כיראים השלם ס"י ל"ט מבואר הטעם משום דקרא דלא תקום ולא תטור כתוב סמוך לשאר לארין שבממון, פעולת שכיר, עושק, גול.

- (ב) וכיוון לשו"ת מהרש"ם יר"ד ס"י ר"ד. וראה לעיל מצוה רל"ז הערה ה'. ויש להעיר לפי מש"כ רבינו שם שבאכירת גופו מדעת ליכא לא תעמוד, א"כ הרי בעובר עבירה במיד ליכא לא תעמוד דמאי שנא, ועיין סה"מ לרס"ג עשה כ"ח.
- (ג) בביה"ל ס"י ת"ח מביא מתרב"א פ"יה שאין חובת תוכחה לרשע שהוא שונאך ואינו עוסק בתורה ומצות. ולכן כתב שאין להוכיח מחלל שבת כפרהסא ואוכל נבילות להכעיס.

חסידות הנעלמן וכו' (יומא סס). והר"מ אינו מביאו, וגם הרב המחבר השמיטו ואלרצה נראה מדבריו דעובר בכל ענין זה קסור לש"ס מפורש. ועיין ר"מ פ"ז מתלמוד תורה ה"ג שכתב דין המבואר (ציומא סס) דתלמיד חכם שציווהו צפרהסיא יהיה נוקם ונוטר, עי"ש בנכסף משנה ולחם משנה, ומכל מקום אפילו כל אדם אינו עובר בלאו. ומלאמי בסמ"ג לאוין י"א – י"ז שכתב שם דבר זה דעל לעל דגופיה אינו עובר מהש"ס דיומא [הנ"ל], וז"ע על הר"מ, ובפרט על הרב המחבר שגראה מדבריו להיפך.¹

(ב) [ב] וכו' שאמר דוד וכו'. עיין בש"ס פ"ג כ"ז ע"ב שכתב דמלך אינו רשאי למחול ולכן נענש שאלו, ואפשר ללא היה לו אז דין מלך, עיין בפרשת דרכים² [דך דוד דרוש י']. ומ"מ ז"ל, דהרי היה תלמיד חכם דאסור למחול על ציוויו צפרהסיא, ואפשר דכוונת הרב המחבר אינו אלא להביא שהצדיקים מולים הכל בחטאם ומהש"ס הוא, אבל באמת דוד המלך ע"ה נקם ממנו כמבואר במלכים [א', ב', ח'], ומה שמתק אז היה לו איזה טעם.³

(ג) [ג] שאע"פ שעשה בו שום מעשה וכו'. לפי מה שכתבתי בחיבורי זה כמה פעמים לאס הדבר שעושה צריך לעשות מעשה, אע"פ שהלאו כולל ג"כ אין בו מעשה כמו כל יראה, דלוקין אס עשה מעשה. ועיין בשער המלך ה'י' ממנו ומנה פ"א ה"ג [ד"ה איצרא] דז"ע דין זה, דאס אי אפשר לנקום אלא במעשה למה לא יתחייב, ואין כאן מקומו להאריך.

מצוה רמב, שלא לנטור

(א) שלא לנטור. הדינים כמו מנזיה הקודמת.

מצוה רמג,

מצות אהבת ישראל

(א) [א] לאהוב כל אחד מישראל. ודוקא אס הוא איש כשר, אבל אס ראה שעבר עבירה מנזה לשנאיתו כמבואר לעיל [מנזה רל"ח], וכן כתב בהגהות מיימוניות פ"ו מדעות. ואף דאס מלאמין צעיקרי הדת דינו כאלם וריע לכל דבר, מכל מקום לענין מנזה זו המורה גילתה דמנזה לשנא לאומו.⁴

הדברים, ונוהג רוב בני אדם שבכולם הוא שלא יסורו מלחפש אחרי מי שהרע להן עד שייגמלוהו כמעשהו הרע או יכאיבוהו כמו שהכאיבם. ומזה הענין מנענו השם ברוך הוא באומרו [ויקרא י"ט, י"ח] לא תקום. ולשון ספרא⁵, עד היכן כוחה של נקמה, אמר לו השאילני מגלך ולא השאילו, למחר אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלת לי מגלך, לכך נאמר לא תקום. ועל כגון זה היקש כל הענינים.

משרשי המצוה, שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב עד רע, הוא סיבה שתבוא עליו מאת השם ברוך הוא, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ברוך הוא, על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי

עוונותיו גרמו והשם יתברך גזר עליו בכך⁶, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב, (ב) וכמו שאמר דוד עליו השלום [שמואל ב' ט"ז, י"א] הניחו לו ויקלל כי אמר לו השם יתברך, תלה הענין בחטאו ולא בשמעי בן גרא. ועוד נמצא במצוה תועלת רב להשביח ריב ולהעביר המשטמות מלב בני אדם, ובהיות שלום בין אנשים יעשה השם שלום להם.

דיני המצוה קצרים, כבר זכרנו מהן לפי הנראה. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה וקבע בלבו לשנוא חבירו על שהרע לו עד שייגמלוהו כרעתו עבר על לאו זה, ורעתו רבה כי הוא סיבה לתקלה מרובה, אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה. וכללי זה יהיה בידך בכל מקום שנאמר לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, (ג) שאע"פ שעשה בו שום מעשה אינו לוקה עליו מפני כן, מכיון שאפשר לעבור על הלאו מבלי מעשה. ותזכור דבר זה בכללך, כי דבר ברור הוא, אין צורך לשנותו במקום אחר.

מצוה רמב

שלא לנטור

(א) שלא לנטור, כלומר שנמנענו מלנטור בלבבינו מה שהרע לנו אחד מישראל, ואע"פ שנסכים בנפשותינו שלא לשלם לו גמול על מעשיו, אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו, ועל זה נאמר [ויקרא י"ט, י"ח] ולא תטור. ולשון ספרי⁷, עד היכן כוחה של נטירה, אמר לו השאילני מגלך ולא השאילו, למחר אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו הילך ואיני כמותך שלא השאילתני מגלך, לכך נאמר ולא תטור. כל ענין מצוה זו כמצות הנקימה הקודמת.

מצוה רמג

מצות אהבת ישראל

(א) לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ח] ואהבת לרעך כמוך. ואמרו זכרונם לברכה [שבת ל"א ע"א] דעלך סני לחברך לא תעביד. ואמרו בספרי⁸, אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויין בכך, שהאהוב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון ולא בדברים ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד. וכן כמה מצוות אחרות תלויות בזה, ידועי הדבר לכל בן דעת.

שורש המצוה ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבירו כן יעשה חבירו בו, ובזה יהיה שלום בין הבריות.

ודיני מצוה זו כלולים הם בתוך המצוה, שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חבירו כמו שיתנהג עם עצמו, לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה

א. כאן פרק די פסי' י'. ב. כמיש במדרש גנומא ויקרא ז', נפש כי תחטא ושמה קול אלה, מי גרם לאדם שיאמר עליו (צ"ל) נפש כי תחטא. ג. ברוב הדפוסים ליתא יוכלל – עליו. רמב. דמח. קדושים לאו כ"ד. רמב"ם לית שיה. הלכות דעות פ"ו ה"ח. סמ"ג לארין י"ב. סמ"ק קל"א. א. ספרא כאן פרק די פסי' י"א. רמג. י"ט. קדושים עשה ח'. רמב"ם עשין ר"ו. הלכות דעות פ"ו ה"ג. סמ"ג עשין ס'. סמ"ק ח'. א. בספרא כאן פרק די פסי' י"ב. ב. בקצת כתבי יגלווי.

דין מלך וכמו שראינו (בירושלמי הוריות פ"ג ה"ב) שכל אותם הימים היה מתכפר כשעירה כהדין וכי ושלמה המלך היה סבור דשמעי חייב מיתה שהיה מורד במלכות. וראה בהערה הבאה.
ד) המשל"מ שם מבאר דבר זה משום שראה רוד שעתידי לצאת משמעי מרדכי. ומה שצוה לבנו להמיתו לאחר מותו, ראה רד"ק מלכים שם. והאר"ך בזה בשד"ח בדברי חכמים סי' מ"ה.
א) כ"ה ברמב"ם פ"ג מרוצח הי"ד ובסמ"ג כאן. ועיין די רמ"ה סנהדרין ג"ב ע"ב ובפי' הגרי"פ לרס"ג ח"א עשה י"ט.

ב) וכן הקשו המשנת חכמים סי' ט' ובשור"ת חקרי לב יו"ד ח"ג סי' פ' (עמ' ס"ב). ובפי' הגרי"פ לרס"ג ח"ב ל"ת נ"א מיישב על פי גירסת רבינו אברהם בן הרמב"ם (בספר מעשה נסים סי' י"ג) דלא גרס בגמ' 'ההוא בממון הוא דכתיב' אלא 'הא במילי דאורייתא הא במילי דעלמא', נמצא דבמילי דעלמא ככל ענין נאמר לא תקום ולא תטור, ודין מילי דאורייתא הביא הרמב"ם בסוף הל' ת"ת. ועיין ספר קובץ שם.
ג) במהורות הקודמות ע"י פ"פ"ו והגהנו בפ"ד, והיינו בפרשת דרכים להמשל"מ. וז"ל המשל"מ שם, דשמעי היה סבור שלא היה מורד במלכות מאחר שבו בפרק לא היה לו לרוד

(ב) [ג] המתכבד בקלון חבריו וכו'. כן כתב הר"מ פ"ו מדעות ה"ג, ועיין בגליון הש"ס להגאון מוה"ר ישעיה פיק שכתב שהוא מהמדרש רבה, כעת אינו זוכר מקומו. וזוהרתי שהוא בהגהותיו לפירוש המשניות להר"מ פרק חלק אה"ח, ושם כתב שהוא מירושלמי חגיגה פ"ג ה"א [י' ע"א] וכן הוא במדרש גרשמים רבה דף א' [אות ו'] יעו"ש — קומץ מנחה. והשם יתברך ישים חלקיני מן האוהבים אותו ואת ישראל, דקו"ב. וישראל חד הוא, עיין בספרי מוסרי.

מצוה רמד, שלא להרביע בהמה עם מין שאינו מינו

(א) [א] שלא להרביע וכו' אפילו חיה ועוף. דע להרבעת בהמה מודה הר"מ והרב המחבר דנובא אפילו בהמה עם טהורה וטמאה עם טמאה, רק לענין הנהגה בכלאים דעת הר"מ פ"ט מכלאים ה"ז — ח' והרב המחבר [במלוא מק"ג] דליתו נוהג מן המורה רק בטמאה וטהורה, אלא מדרבנן אסור, דקרא כתיב [דברים כ"ב, י"ז] לא תמרוש בשור ובחמור, מין אחד טהור ומין אחד טמא, אלא לענין הרבעה דכתיב [ויקרא י"ט, י"ט] ומהמתן וגו', אסור בשאינו מינו בכל ענין. וכן משמע גר"מ כאן ה"א, וכן הרב המחבר כאן סתם וכתב בשאינו מינו, ולקמן במלוא מק"ג גבי הנהגה כתב דוקא אחד טהור וכו'. וגם בש"ס דילן בחולין קט"ו ע"א דפריך שם כלאים לימסר באילה משום כל שמיעמי לך, ומתוך מדאסרה רחמנא לגביה מכלל דלהדיט שרי, ולגביה כלאים אסרי משני מיני טהורים וגלי רחמנא דלא לימסר להדיט, נראה להרבעע הוא אסור דאורייתא, ועיין במשניות בכלאים [פ"ט מ"ג]. ועל כן ממהוין לי דברי הש"ך צו"ד סי' רנ"ז סק"א שכתב, מה שכתב המחבר שם דמין בשאינו מינו לוקה הוא כדעת הר"ש [הלכות כלאים ה"ה בסופו], דליתו לדעת הר"מ אינו אסור אלא מדרבנן, וזה אינו,

[ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א] (ב) המתכבד בקלון חבריו אין לו חלק לעולם הבא. והמתנהג עם חבריו דרך אהבה ושלום ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם, עליו הכתוב אומר [ישעיהו מ"ט, ג'] ישראל אשר בך אתפאר.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ולא גזר בממון חבריו לשומרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה, מלבד החיוב שבו לפי הענין שהזיקו כמו שמפורש במקומו.

מצוה רמד

שלא להרביע בהמה עם מין שאינו מינו

(א) שלא להרביע בהמה כלאים, כלומר שלא נרכיב הזכר על שום מין בהמה או חיה שאינו מינו, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ט] בהמתך לא תרביע כלאים. ובביאור אמרו זכרונם לברכה [ב"מ צ"א ע"א] שאין החיוב עד שיכניס כמכחול בשפופרת, ואז ילקה.

משרשי המצוה, כי השם ברוך הוא ברא עולמו בחכמה בתבונה ובדעת, ועשה וצייר כל הצורות לפי מה שהיה צורך ענינן ראוי להיות מכוונות כיוון העולם, וברוך הוא היודע. וזהו שנאמר במעשה בראשית [בראשית א', ל"א] וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, וראייתו ברוך הוא, היא ידיעתו והתבוננותו בדברים, כי הוא ברוך הוא, לגודל מעלתו אינו צריך לראיית העין אל הדברים אחר מעשה, כי הכל נגלה וידוע ונראה לפניו קודם מעשה כמו אחר מעשה. אבל התורה תדבר לבני אדם במלות מוכנות אליהם, ותכנה

לדעת הר"מ אינו אלא בהנהגה, אלא הרבעה מודה לאסור מן המורה. ומצאתי בתוספות יו"ט בכלאים שם שכתב דברי הש"ך, להר"מ מדרבנן אסור הרבעה בהמה עם טהורה, ובתוספות חדשים בגליון השיג עליו וכמו שכתבתי. ועיין תוספות יו"ט שם שכתב ראה לאסור מן המורה מהירושלמי [כלאים פ"ח ה"ג], ודחה הראיה. והנראה שהנחתי לעיל מהש"ס דחולין היא ראה ברוה"ה. ואפילו למאן דאמר בבכורות ז' ע"א דטמא מן הטהור מתעבד ע"ש, מכל מקום הראיה שפיר, דאי לאו הכי היאך מוכח דכלאים מטהורה ומטמאה מותר לאימעבד עבירה, והמורה אסרה לגביה אפילו טהורה בטהורה, וכפאי גוונא להדיט מותר דלא אימעבד עבירה, אלא על כרחן פשיטא דכלל גוונא אסור מן המורה, והבן כי קצתו. ועיין כסף משנה פ"ט מכלאים ה"ח שהביא דברי הר"מ [בפירוש המשניות בכלאים שם] לאסור מן המורה בהרבעה אף בשניהם טהורים או איפכא.

[ב] שלא להרביע בהמה כלאים וכו'. ולשון הר"מ בפ"ט מכלאים ה"א, המרכיב זכר על נקבה שאינו מינו וכו' לוקין. ואינו מסופק לאיזה מכלית כתב הר"מ זכר על נקבה, ולפי דעתי אף המרביע זכר על זכר, דזה שייך ג"כ בהמה כמבואר בע"ז בפרק אין מעמידן כ"ג ע"ב, ג"כ לוקין עליו, ולדעתי אורחא דמילתא נקט הר"מ ז"ל. והרב המחבר כאן כתב סתם שלא להרביע בהמה כלאים וכו', ולא חילק בין זכר לנקבה, אף דלפי הטעם שכתב הרב המחבר נראה קצת דאין אסור רק בזכר על נקבה, אף יודע דמטעמי המלואות אין למידן דיני המורה, כמבואר כמה פעמים במיטור זה, ומחשבות הש"מ עמקו — קומץ מנחה.

(ב) [ג] חיה שבים וכו'. כן הוא גר"מ כאן ה"א, ודגים לא שייך רביעה, עיין בגמ' קמא נ"ה ע"א [במס' שם ד"ה המרביע].

בשם דברים כדברים המכונים בהם, שאי אפשר לדבר עם בריה אלא במה שידוע אליו, כי מי יבין מה שאין בכחו להבין. ועל כיוצא בזה יאמרו זכרונם לברכה, כדי לשברו את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע.

ובהיות יודע אלהים כי כל אשר עשה הוא מכוון בשלימות לענינו שהוא צריך בעולמו, צוה לכל מין ומין להיות עושה פירותיו למינהו, כמו שכתוב בסדר בראשית, ולא יתערבו המינים פן יחסר שלימותן ולא יצוה עליהן ברכתו. ומזה השורש, לפי הנראה במחשבתנו, נמנענו מהרביע הבהמות כלאים, וכמו כן הוזהרנו בכך מזה הטעם בצירוף טעם אחר, שכתבנו כבר על מיני הזרעים והאילנות!

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ב"ק נ"ד ע"ב] דלאו דוקא בהמה לבד היא באיסור זה, אלא אפילו חיה ועוף כל שהרביעין בשאינן מינן לוקה, ואפילו הרביע בהמה או חיה במיני (ב) חיה שבים לוקה עליהן. ואחד בהמה חיה ועוף שלו או של חבריו, לוקה עליהן.

ומה שאמרו [ב"מ צ"א ע"ב] שמותר להכניס שני מינים לטהר אחד, ואם רבעו זה את זה אין זקוק להפרישן. ומה שאמרו [שם

ג. ראה רמב"ם פ"ד מתשובה הי"ד. ד. עיין שער משפט סי' ל"ד שכתב מרש"י גיטין נ"ג ע"ב דמזיק ממון לחבירו והוא רק גורם ל"ה רק איסור דרבנן, אבל בים של שלמה (ב"ק פ"ו סי' כ"ג) מפורש דמדאורייתא אסור לעשות היזק לחבירו, וכ"כ ברמ"ה ב"ב פ"ב סי' ק"י דעובר מדאורייתא מקרא דלפני עור (הגהות הר"ז ל"ט ע"ג). רמד. רמס. קדושים לאו ב"ה. רמב"ם ל"ח ר"ז. הלכות כלאים פ"ט ה"א א'—ו. סמ"ג לארן רפ"א. סמ"ק קט"ה. סוד יו"ד ט"ו רצ"ז. א. בקצת כתיב "יהשלים". ב. ברוב הדפוסים "מכוונות". ג. יתברך. ד. בבני אדם. ר"ל, התורה תכנה דברים בש"י כדברים המצויים בבני אדם. ה. מכילתא שמות י"ט, י"ח. ו. וכ"ה ברש"י שם. ובקצת כתיב "לשכב". ז. מצוה סי' ב. ת. ברוב הדפוסים ליתא יואחד — עליהן. ועיין מניח אות ה'.

(ב) בספר הכוונות להא"י כתוב שנכון לומר כל יום קודם התפלה, הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. ע"י תומר רבורה פ"א ד"ה והרביעית לשארית נחלתו, ואור החיים ע"ה"ת כאן, ויסוד ושורש העבודה שער הגדול פרק ו'—ז', וספר ראש הגבעה. (א) להלן אות ח' הביא רבינו שהפריח כבר השיג כן על הש"ך, וכן השיגוהו הנודע ביהודה בדגול מרובה יו"ד סי' רצ"ז, והפרימ"ג בניגון ורדים כלל נ"ט. וכ"ה

בשני זכריו

טהורה בסהורה

דגים